

Dimitrije M. Kalezić

CRKVA KAO TRAJNA PRISUTNOST I DJELOVANJE HRISTA U SVIJETU*

Sažetak

Razrađujući ovu temu, autor započinje od svoje iskustvene konstatacije da je sadržaj govora o Kristovu utjecaju i djelovanju preko Crkve približno sličan kod pravoslavnih i katoličkih teologa. S druge strane, u protestantskoj se teologiji Isus Krist teško može prepoznati u svome božanskom elementu. Riječ je o dva različita pristupa i ekumenskom dijalogu: dok pravoslavni i katolički teolozi ne dovode u pitanje božansku konstitutivnost Kristove osobe, dotle protestantski krugovi u njemu kao da vide samo pragmatični "istoricitet". U takvom pristupu Bulgakov vidi "bezblagodatnu učenost" koju čak naziva profesorskom religijom.

Krist nije djelovao samo jednom u povijesti, nego posredstvom sakramenata, napose euharistije, djeluje u svijetu i danas. Saborna svijest Crkve trajno otkriva, prihvaća i nudi upravo taj sadržaj za preobrazbu svijeta. U tom smislu je pisao i Justin Popović, osjećajući da se identitet Crkve takvim sadržajem produžuje kroz vjekove. Novo vrijeme i u njemu novi oblici moraju sačuvati taj identitet kako bi i Crkva mogla sačuvati svoju trajnu prisutnost u svijetu.

Moje se izlaganje odnosi na problematiku obrađenu u prethodnom predavanju, ali sada, s druge strane, naime iz ozračja i tokova jedne druge tradicije - tradicije ili predanja Pravoslavne Crkve.

Kad sam u vrijeme svojih studija i kasnije, povremeno, čitao određene knjige o Gospodu Isusu Hristu, mogao sam katkada da se zapitam: da li je ovo izlaganje o istom pitanju? Kad jednu knjigu piše teolog istočne Crkve, tu nije mnogo naglašeno faktografsko gradivo. Jest, Hristos je ovaploćen, živio tada i tada, radio tu i tu, učio to i to itd., o njemu govore

* Predavanje održano na Ekumenskom kolokviju „Katolici i pravoslavci“ 25. studenoga 2000. na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji. S vrpce skinuti tekst autor je dopunio i autorizirao te ga objavljujemo na latinici zadržavajući njegov izvorni jezik. Sažetak pripremio T. Jozić. - Napomena urednika.

riječi zapisane kod jevanđelista, njegovih učenika itd. Kad govori o tome rimokatolički teolog, njegova je riječ dosta slična - približna, može se reći; ali kad o tome pitanju govori protestantski teolog, čovjek bi se s razlogom mogao pitati: da li je to uopšte bio Bog, odnosno lice sa izvjesnom harizmom, ili neko obično lice iz naroda kakvi su i ostali ljudi.

Kad ovo govorim, takođe mi pada na pamet riječ jednog mog profesora, sada penzionisanoga rektora Bogoslovije Dušana Dačića, koji je bio u Njemačkoj, u Bonnu, na postdiplomskim studijama; pa kad je svojim kolegama rekao da je Sveto Pismo slušao i polagao kod prof. dr Dušana Glumca, oni su bili zadivljeni. To su bili protestanti, koji su ga radoznalo pitali koliko je puta bio u Palestini?, kazao im je: Nikada! Pa kako si to učio? - pitali su, te govorili: Mi smo svi bili po pet, šest, deset puta i to s kartom i Biblijom u ruci. Jednostavno smo išli od mjesta do mjesta i pratili svaki kilometar, metar, pa i korak, sve podatke iz teksta identifikovali na karti i na tlu...

Očigledno, ovdje se radi o dva pristupa fenomenu i ličnosti koja se naziva imenom Isus Hristos. Ovi zapadni, naročito protestanski ljudi - ljudi krute logike i konkretne pragmatike - kao da u Hristu ne vide božansko i mistično ili čak i duhovno, nego čist istorizam, istoricitet. Sergej Bulgakov, imajući u vidu to, takav pristup i takvo izlaganje, održao je 1917. god. javno predavanje, a tada je bio civil - laik i profesor Univerziteta u Moskvi; u tome veoma ucrkovljenom izlaganju rekao je da kod mnogih protestantskih teologa preovlađuje velika učenost, ali to je, kaže, neka vrsta crkvene bezblagodatne učenosti i religioznosti. Pazite: bezblagodatne; i taj svoj referat on je naslovio sintagmom *Profesorska religija*. Profesorska religija jeste to što jeste, međutim, pored epiteta "profesorska", ovdje je i dimenzija proročkoga i poučnog, pa je to - profetska religija, kod rimokatolika, a to je još naglašenije kod istočnih, kod pravoslavnih. Ovo što činimo u haritativnoj klimi, blagodatne struje božanske, koje teku kroz cio organizam Crkve, koje ga iznutra drže u jedinstvu i koje ga bogato natapaju i hrane, takođe iznutra, a ne spolja, mehanički, - to je ono što predstavlja bit Crkve. Izvor i garant blagosti Crkve - svi mi to lijepo i dobro znamo - predstavlja Gospod Hristos: čokot i loze, grožđe i vino..., njegovi primjeri iz Jevanđelja i interpretacija naročito apostola Pavla i kasnije svetih otaca, i istočnih i zapadnih... Ali šta da kažemo kad se u novije vrijeme postavlja pitanje: Šta ja imam od toga što je Isus bio tada i tada, tu i tu i učio to i to? To pitanje postavljaju mnogi ljudi izvan Crkve, kojima se Crkva ili predlaže, ili im se nudi od strane drugih ljudi iz Crkve ili od prijatelja, a on, tipično malo proračunato, malo pragmatično pita: šta ja imam od toga? Ona fraza i umjetničko djelo koje je iza nje, lagano korača Hristos, mislim da je aktuelno i danas.

Jednoga lijepoga dana, bila je nedjelja, kad sam bio student, starešina beogradske Saborne crkve izašao je na propovjedaonicu da propovijeda i zadržava pažnju na onome "Hajdete za mnom" iz Jevanđelja koje je čitano toga dana: Kako bi to bilo kad bi se danas Hristos pojavio na Terazijama i kada bi zvao nekoga od nas, pa zvao drugoga, trećega..., svi bi se, kaže, izgovorili. Rekli bi: ja imam to i to, pošao sam kod prijatelja, idem na posao, idem s posla... Svaki bi našao odgovor. I kaže: On zove, a ko mu se odaziva? Zvao je On i tada ljude na razne načine ali su se odazvali ovi. Odazvali su se po odzivu svoga čistog srca u koje su primili tu nauku koja se kasnije predavala, izlagala, prenosila ljudskim jezikom, ali nije ona samo stvar ljudskoga jezika. Jezik je tu samo njeno sredstvo prenošenja.

Hristos prisustvuje u istoriji ne samo onda kada je koraćao tvrdim putevima Palestine, nego i kasnije. I to na razne načine. Jedan od najbitnijih načina, istorijski utemeljen, jest evharistijski način. Svi vi znate, a čuli ste i od prethodnog predavača, asocijaciju na riječi: "Ovo je tijelo moje" itd., - znamo na šta se odnose; ali skrenuću vašu pažnju na jedno mjesto Sergija Bulgakova, koji, kad je to pisao, uopšte nije bio sveštenik, nego profesor političke ekonomije. A to je njegova doktorska teza koja se zove *Filozofija hazjajstva* (1912), filozofija gazdinstva, privrede, berićeta, poljoprivrede - može se tako reći. Kad sam ja taj naslov vidio i počeo čitati, mislio sam - šta ovaj čovjek priča. Politička ekonomija... Kod obrade ovakve teme, ja sam mislio, biće riječi o nekim cijenama, tržištu itd.; međutim, uopšte nema ni riječi o tome. Ta knjiga jeste jedna, filozofskim jezikom rečeno, filozofija prirode; i ne samo filozofija, nego i - teologija. Pa fino kaže, Gospod je stvorio ni iz čega sve što postoji. Ne iz sebe, nego ni iz čega, ne pozajmljujući ništa izvan sebe, niti dajući nešto iz sebe. To bi bio dualizam, odnosno panteizam. Pa onda, Gospod iskupljuje svu tvar - sve spasava. Spasava, kaže, prirodne darove, evharistijskim činom, dakle činom evharistije: i hljeb i vino i vodu; tu je i tamjan. To su, kaže, čisto prirodni darovi koji sakramentalnim putem ulaze u veliku tajnu spasenja i mi, kaže, kad uzimamo u sebe pričesne darove, ne uzimamo njih, nego Njega u njima - Hrista u vidu njegovih darova. Dakle, mi se tu pri-sa-jedinjujemo njemu ili pri-češćujemo.

Dalje, koliko je god to slika realnosti i stvarno stanje, to je još više neka vrsta odbijanja onih monofizitskih i monotelitskih iskušenja kojima ondašnje generacije nisu odoljele. Ali saborna svijest Crkve dala je svoju riječ, i to svela u neke riječi koje ne možemo nazvati definicije, nego saborni orosi vassenjeske svijesti i riječ Crkve. Zatim dođe slika njegovog ovaploćenja, njegov ikonografski prikaz, iskušenje ikonoborstva. To je bilo bolesno stanje kod pitanja ikona, kome neke generacije, inače religioznih ljudi, nisu odoljeli, čak i veoma učeni i duhovni. Iskušenju

ikonoborstva, čitav milenijum kasnije - nije odolilo u Evropi naraštaj koji je otišao u reformaciju. Saborna svijest Crkve je to iz svoje punoće prevladala i dala pun odgovor, kome zaleđe čini božansko natprirodno otkrivenje i sam Bog koji ga otkriva, pa pomalo i čovjek koji prihvata taj otkriveni i ponuđeni sadržaj.

U našem vijeku pitanjem eklesiologije posebno su se bavili kod pravoslavnih dva čovjeka: spomenuti Sergej Bulgakov i Justin Popović. O Sergeju Bulgakovu govoriću nešto kasnije, naročito o njegovoj knjizi *Pravoslavlje*, koja je prvo izašla na engleskom (1935), pa na francuskom, zatim na njemačkom i najzad na ruskom (1965), koja je pisana za nepravoslavne, za hrišćane, pa i za nehrišćane, da ih obavijesti o tome šta je Crkva, šta je istinski život u Crkvi, šta je duhovni preporodaj i pakibiti-je cjelokupnoga bića u kome se čuva identitet ličnosti pojedinca. A Justin Popović je to negovještavao u nekima od svojih ranijih članaka, većih i manjih, i o tome govorio više-manje lirski, nekad sa naglašenim pjesničkim poletom, ali naročito sabrano, mirno, staloženo, široko razliveno (poput široke rijeke koja teče mirnim tokom) tim se bavio u svojoj trećoj knjizi *Dogmatike* (1988). Njegove tri knjige *Dogmatike* znatno se međusobno razlikuju, no opet su isto. Razlikuju se u načinu pisanja, metodu izlaganja. Prva je skroz naskroz školska, druga tipično antologijska, a ova treća je jedna velika, široka sinteza i sliv bogate tradicije: riječi, misli, slike, prakse i blagodatnoga iskustva. U njoj, pored ostalih pitanja, izneseno je i pitanje o Crkvi. Crkva je ono što sam prije podne rekao na predavanju o ekumenizmu. Ona je tijelo kojemu je Hristos glava. Crkva je velika loza sa silnim groždem kome je čokot Hristos i On ga hrani. Crkva je svetinja i svetost, i preko nje se u ovaj svijet uliva vrijednost onoga svijeta iz carstva Božjega; ili, da se ovdje nadovežem na Nikolaja Loskoga, koji je govorio da je carstvo Božje osnova svih vrijednosti. I tu se vidi teonomija biblijskoga i kasnijega hrišćanskoga moralnog kodeksa. Ali kad sam jedno mjesto kod Justina Popovića, kratko, iz treće knjige *Dogmatike* prvi put pročitao, bio sam skoro zapanjen i pjesmenošću njegove rečenice i bogoslovskom pronicljivošću i filozofskom preciznošću i sadržajnim bogatstvom. On kaže da je *Crkva sam Bogočovjek*. Ne kaže Hristos, nego Bogočovjek - realnije. Ali kako? *Produžen kroz vjekove*. Dakle, identitet Crkve čuva sobom i u sebi sam Gospod Isus Hristos, koji je njena garancija - i njena glava i njena budućnost. I ono što gledamo u crkvenim tekstovima, bogoslužbenim u prvom redu, pa onda i žitijskim, zatim u crkvenom živopisu, to nije slika prema uzoru ovoga svijeta, nego prema uzoru onoga svijeta. Tamo je original, a ovdje su njegovi probljesci uhvaćeni u ljudsku riječ, ton, boje, potez kista i sl. To je u stvari, bogato, tajanstveno, blagodatno komuniciranje ovoga svijeta koji ide prema

onome svijetu. U srpskoj teologiji novijega vremena pojavila se jedna knjiga koja se odnosi na ekumensku teologiju, ali koju nije napisao Srbin, nego Nijemac Tomas Bremer. Prevedena je kod nas s njemačkoga i bio sam učesnik njenih promocija u Geteovu institutu u Beogradu i u Njemačkome kulturnom centru u Nišu. To je, rekao bi čovjek, čista istorija. Međutim, i u toj čistoj istoriji vrlo lako je, kroz masu istorijske građe, autor provukao bitna teološka pitanja, precizna i fina, a istorijsku građu je razdijelio na primarnu i sekundarnu, isto tako i izvore, tako da se čovjek zapita: Je li to istorija ili teologija? Ali je bitno jedno, a to je da tu imamo u vidu srpsku Crkvu u Austro-Ugarskoj Monarhiji, odnosno, prije toga u Austriji i Ugarskoj, i njene Karlovačke sabore. I kaže da su Karlovački sabori bili neka vrsta (da li kopije ili replike?, i tu je u pravu) parlamentarnih evropskih svjetovnih skupova i da su se po nekim oblicima dobro razlikovali od srpskih crkveno-narodnih sabora u srednjem vijeku. I to je tačno. Novo vrijeme - novi oblici, ali kroz njih provijavaju stare teme, i tu se čuva taj identitet. U toj lijepoj knjizi, veoma je zanimljivo, istaknute su takođe nekolike struje..., nekoliko predstavnika, odnosno pravaca (u tom predstavljanju) u ekumenskoj teologiji kod Srba, koje sad ne bih ponavljao jer sam ih spomenuo prije podne u onome ranijem izlaganju. Ali bitna je stvar da je knjiga Tomasa Bremera kod nas vrlo zapažena, samo što ljudi ne znaju je li to teologija ili istorija. Ja mislim da je to teologija u istoriji, odnosno eklisiologija - viša realnost carstva Božjega u nižoj realnosti - istorijskoj. Otuda - istorija je vremenskoprostorni okvir spasenja, a ne stihija sa slijepim hodom.

Tema o Hristu - bilo kao smislu vremena i istorije, koje osmišljava svojim ovaploćenjem, bilo kao o smislu tradicije, jer on je krajnji adresat hrišćanske tradicije i njezin najdublji osnov i zalog - obrađivana je ne tako često i opširno, ali je ipak obrađivana. Tradicija je naime ono što se tradira, prenosi, kao što je predanje ono što se predaje, ali i što se prihvata; jer ako neko predaje a ovaj ne prihvata, nema tu kontinuiteta predaje. Hrišćanstvo u stvari u tome čuva svoj identitet tokom toliko vjekova, evo već cijelih 20. To je veliki jubilej; 40 je sakralni broj hrišćanski, a 50 jevrejski; i pomnoženi jedan s drugim, ova dva broja sakralna značenjem daju 2000 (to je izgleda vrsta numerologije koja ovdje daje rezultat računске radnje).

Uz ovo pitanje isto tako je vrlo zanimljivo i važno pitanje ispovijesti. Ispovjest je jedan od neposrednih pristupa tajni evharistije, i jedna je od svetih tajni koja neposredno prethodi evharistiji - pričešću. Međutim, kod Justina Popovića nailazimo na pitanje - ima li *samo sedam* svetih tajni? Prema njegovu mišljenju - a i ja tako mislim - taj je broj simboličan, da li po sedam svetih stubova, da li po sedam pečata, da li zato što je

sedam sveti broj itd.? Crkva kao takva, kaže, ne može biti svedena u samo sedam svetih tajni, niti na 77 i ko zna koliko, nego ona je "svetajna", otprilike ono Ratzingerovo, pomalo i transcendentna dimenzija Ranerova. On kaže: "svetajna". Nije ona zbir svih tajni, nego prethodna garancija i izvor tajni. Sve se tajne iz nje napajaju svojim suštinskim sadržajem koji se uliva u ovaj svijet. a nije od ovoga svijeta! I što bi ja ovdje naročito podvukao - on kaže - kad neko rekne "Bože pomози", i od toga dobije unutrašnje razrješenje i rasterećenje, olakšanje i unutrašnju duhovnu obnovu, pa i umno osvježenje, i krene drugim pravcem u životu i donosi druge plodove svoga života. To nije nijedna od onih sedam svetih tajni nabrojanih u katihizisu, ali izvršio se neki prelom i prolom u tom čovjeku, koji nije rezultat fizičko-hemijskih vrenja u njemu, nego intervencija odozgo. To je tipično čudo.

O čudu su kod nas pisali mnogi i spominjali ga mnogi, ali mislim da niko ljepše, niko adekvatnije od Zjenjkovskoga u maloj knjižici *O čudu* (Varšava, 1928) i od Bulgakova u knjižici *O čudesima jevandelskima* (Pariz, 1935). On u toj svojoj knjižici od 120 strana počinje ovako: Dječak je, kaže, obolio. Počela je da raste temperatura, došao je ljekar i konstatovao prisustvo klice, virusa i tko zna kakvog stranog tijela u organizmu. Dao je odgovarajući serum i zaustavio taj tipično prirodni proces, jer je ušao novi element u organizam koji ga je zaustavio, i on je, kaže, napravio čudo: zaustavio je tok prirode. Međutim, to nije natprirodno čudo. Natprirodno čudo čini onaj koji je natprirodan i djeluje iz natprirode, kome je to u njegovoj višoj, odnosno božanskoj prirodi, kao što kaže u jednoj našoj crkvenoj pjesmi: "Tamo gdje hoće Bog, pobjeđuje se poredak prirode." I to natprirodno čudo dolazi od Hrista i njegove Crkve, koja je On sam, te prodire kroz vjekove. Bez velikoga detaljisanja, ja bih rekao da su Crkva svi oni koji se okreću Crkvi, koji se uključuju u Crkvu, koji se "pri-češćuju, pri-djeljuju" njoj. Hajmo razložiti ovu staru slovensku riječ "pričest". "Pri" znate da je u ovom kompozitumu prefiks koji označava nešto u smislu priključivanja, dodavanja itd., a ono "čest" ili "čast" jest stara slovenska riječ koja znači dio, ali onako sa strane, za razliku od one ranije riječi, "kons" ili "kus", koja znači dio iz unutrašnjosti, iznutra. Pa taj izraz "pričestiti se" znači priključiti se Crkvi, jednome velikome i tajanstvenome organizmu; pa onda drugi izraz - iskustvo - iskusiti, označava unutrašnje i intimno usvajanje Crkve i predavanje sebe Crkvi. I u tome pitanju nema drugoga razloga nego reći da se čovjek, relativni, priključio Crkvi i uzeo u sebe Apsolutnoga, ali ne substancijalno, nego blagodatno, ali pod vidom hljeba i vina. To blagodatno povezivanje svih nas u veliki organizam Crkve jest tajna koja prelazi krajnje domete logike i naučnih analiza. E, to je ta "svetajna" o kojoj nadahnuto i iskustveno

govori otac Justin, a ja mislim da to isto govore rimokatolički teolozi samo drugim terminima. Hvala vam!

CHURCH AS THE PERMANENT PRESENCE AND WORK OF CHRIST IN THE WORLD

Summary

While developing this theme, the author commences with a statement drawn from his own experience in which he notes that the contents of discussion about the Christ's influence and performance through the Church is considered to be approximately the same according to both, the Orthodox and the Catholic theologians. On the other hand, in the Protestant theology, Jesus Christ can be hardly recognized in his divine nature. What is being discussed here are two different approaches in the ecumenical dialogue: while the Orthodox and the Catholic theologians do not question the essence of Christ as a person, the Protestant circles make notice of him as only the pragmatic "historicism". Bulgakov recognizes a "non-beneficial knowledge" in such approach, to which he even gives a name - a professor's religion.

Christ did not only act once in history, but through the sacraments, especially the Eucharist, He acts in the world even today. The Church is permanently discovering, accepting and offering such contents for the transformation of the world. In that sense, Justin Popović also wrote, observing that in such way the identity of the Church has been extended for centuries. New times and, in them new forms have to preserve that identity, so that the Church would be able to preserve its lasting presence in the world.

(Translated by Vanja Ljiljak)